

De toveracademie - Boeken vol magie¹

Erna van Koeven

In oktober is als altijd de kinderboekenweek van start gegaan, de eenenvijftigste alweer. Dit jaar is het thema *De toveracademie - Boeken vol magie*. De week staat in het teken van heksen, tovenaars en sprookjes. De media-aandacht vóór de kinderboekenweek is meestal beperkt. Zo niet dit jaar. Na de bekendmaking van het thema heeft de Stichting Bijbel en Onderwijs veront-rust gereageerd. In reactie daarop ontvingen scholen een open brief van de Stichting waarin het thema grensoverschrijdend en levensgevaarlijk wordt genoemd. In een reactie wijst de Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) de suggestie van de hand dat zij duivelse praktijken zou voorstaan.

Velen zullen de discussie met verbazing volgen. Wat is hier aan de hand? De kinderboekenweek van 1994, toen rond het thema *In het holst van de nacht* ook commotie ontstond, ligt tenslotte al ver achter ons.

In deze bijdrage doe ik verslag van een bijeenkomst met leerkrachten over kinderboeken en identiteit. In het verlengde daarvan roep ik scholen op om na te denken over hun opvattingen ten aanzien van keuzes die ze maken rond de aanschaf en het gebruik van jeugdliteratuur. Misschien dat de tekst in de schoolgids, waarin de missie en de visie van de school worden beschreven, daarvoor als uitgangspunt kan dienen...

Harry Potter

De nieuwe Harry Potter is net uit. Zeven kinderen uit groep acht zijn naar het Harry Potterfeest van de boekhandel geweest. Ze vertellen er de volgende ochtend enthousiast over. Ze hebben er tovenaars ontmoet en monsters. Het was geweldig. De twee Potter-films op video worden thuis weer uit de kast gehaald. En de Harry Potter-spelletjes op de gameboy zijn opnieuw favoriet. De

Erna van Koeven is docente Nederlands aan de lerarenopleiding basisonderwijs van de Hogeschool Windesheim te Zwolle en voert een onderzoek uit naar kinderboeken, ouders en protestants-christelijke basisscholen.

Correspondentieadres: Erna van Koeven, Postbus 10090, 8000 GB, Zwolle.

E-mail: bh.van.koeven@windesheim.nl.

leerkracht praat geïnteresseerd met de kinderen mee. Ook hij heeft alle Potter-boeken gelezen. Ze spreken af dat ze een Harry Potter-boekenkring gaan houden. De klas wordt in groepjes verdeeld. Ieder groepje gaat een aspect van Harry Potter voorbereiden. Er wordt informatie gezocht over de auteur, over de spelregels van zwerkbal, over het verschil tussen de boeken en de films, over de computerspelletjes, over de belangrijkste personages... Alle bijdragen zullen worden gebundeld tot een speciale editie van *De ochtendprofeet*, het blad van de toverwereld.

Nog diezelfde middag is er een telefoontje van een ouder. Zij wil niet dat haar dochter deelneemt aan de boekenkring. Ze beschouwt de boeken van Harry Potter als occult en ze vindt dat een activiteit rond een dergelijk onderwerp niet op een protestants-christelijke school thuishoort. Bovendien wordt haar dochter er angstig van. De leerkracht geeft aan dat de boeken enorm populair zijn onder de leerlingen, dat hij ze een krachtig middel vindt in het leesbevorderingsonderwijs en stelt dat de boekenkring gewoon doorgaat. De ouder eist dat haar dochter op het moment dat de boekenkring plaatsvindt op de gang gaat werken. Vervolgens belt ze de directeur. Die is niet op de hoogte van het initiatief van de leerkracht. Hoewel hij haar mening dat Harry Potter occult is, niet deelt, kan hij zich wel vinden in haar argument dat ze kinderen van groep 8 nog veel te jong vindt voor de boeken van Harry Potter. Bovendien vindt hij dat er onmogelijk kinderen kunnen worden uitgesloten van het onderwijs, omdat ze er angstig van worden. De boekenkring gaat niet door.

Ouders en scholen

Uit gesprekken met leerkrachten blijkt dat een situatie als deze zeker op protestants-christelijke scholen regelmatig voorkomt. Waarschijnlijk meer dan op gereformeerde en reformatische scholen waar de opvattingen van ouders en team meestal redelijk stroken. De wat meer behoudende ouders op de reguliere protestants-christelijke scholen hebben vaak ook specifieke opvattingen over welke boeken zij hun kinderen wel en niet willen laten lezen. Ze baseren zich daarbij bijvoorbeeld op een gids als *Rijp en Gifgroen, 1800 jeugdboeken beoordeeld* van de Stichting Bijbel en Onderwijs.

Omdat tussen leerkrachten onderling meestal niet wordt gesproken over een visie ten aanzien van de kinderboeken die op school aan bod komen, kunnen ingewikkelde situaties ontstaan: ouders die eisen dat bepaalde boeken uit de schoolbibliotheek worden verwijderd, kinderen die op de gang zitten als er uit griezelboeken wordt voorgelezen, een stagiaire die voorleest uit *De griezelbus*, terwijl de directeur in een gesprek met ouders aangeeft dat dat soort boeken op zijn school niet gebruikt worden. Ouders die op ouderavonden vragen stellen over het boekenaanbod, terwijl leerkrachten en directie met hun mond vol tanden staan. En leerkrachten die zich niet gesteund voelen door hun leidinggevende in conflicten met ouders over deze materie.

Uit onvrede met het eerder genoemde thema van de kinderboekenweek van 1994 werd in 1996 de Werkgroep Christelijke Kinderboeken opgericht. Deze Werkgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van de Stichting samenwerkende Christelijke Boekhandels, het Christelijk Lektuur Contact en de Internationale Bijbel Bond, organiseert sindsdien een eigen kinderboekenmaand met een eigen thema, eigen geschenken, eigen prijzen en eigen lesmateriaal voor scholen. Bovendien stelt ze zich tot doel het lezen, schrijven en uitgeven van christelijke kinderboeken te promoten en te zorgen voor een goede relatie tussen scholen, bibliotheken en christelijke boekhandels. Aanvankelijk maakte de Stichting Bijbel en Onderwijs deel uit van de werkgroep, maar in 1999 heeft ze de samenwerking beëindigd, waarschijnlijk omdat de ideeën van de Stichting niet stroken met die van de andere leden van de Werkgroep. Els de Jong-van Gurp (De Jong-van Gurp, 2001, p. 85) beschrijft de doelen van de Werkgroep en zegt vervolgens over de Stichting Bijbel en Onderwijs: "Natuurlijk gebeurt er nog veel meer onder het predikaat 'christelijk', zoals het publiceren van ongenueanceerde uitgaven rondom occultisme, bijvoorbeeld Rijk en Gifgroen, of het oproepen tot verhalen die enkel bekering en bezinning tot doel hebben. Of verhalen die kinderen niet mogen verstoren in hun veilige kinderwereld. Maar waarom zouden we alle christelijke activiteiten op een hoop vegen?"

Scholen kunnen dus kiezen, voor de reguliere kinderboekenweek of voor het christelijke alternatief. Het is te verwachten dat de keuze van de reguliere protestants-christelijke scholen dit jaar massaal voor de kinderboekenmaand zal zijn. In Harderwijk bijvoorbeeld kiezen de protestants-christelijke scholen van alle denominaties voor het thema 'Wonderlijk' van de Werkgroep Christelijke Kinderboeken, terwijl de openbare en katholieke met het CPNB-thema gaan werken. Ook de ISBO (Islamitische Schoolbesturen Organisatie) roept overigens islamitische scholen op volop mee te doen aan de kinderboekenweek (*de Volkskrant*, vrijdag 13 mei 2005).

Men kan zich bij de reguliere protestants-christelijke scholen afvragen of ze kiezen voor de christelijke kinderboekenmaand uit overtuiging, uit veiligheids-overwegingen, of wellicht om de discussie te vermijden? Het is aannemelijk dat de laatste twee redenen een belangrijke rol hebben gespeeld. Men wil ouders niet tegen zich in het harnas jagen en ziet er tegenop een werkelijke discussie aan te gaan in het team, de directie of het bestuur van de school. Het is dan ook niet te verwachten dat scholen de commotie rond het thema van de kinderboekenweek zullen aangrijpen om te komen tot een weloverwogen visie ten aanzien van de keuze van kinderboeken, maar bijvoorbeeld ook van computerspelletjes, films en video's.

Lezen in de schoolgids

Ouders gaan op een eigen wijze om met kinderboeken, televisieprogramma's, computergames en films. Sommigen geven hun kinderen de volledige vrijheid eigen keuzes te maken. Andere ouders stellen hun kinderen in de gelegenheid

zelf ontdekkingen te doen en proberen dat proces te volgen en er met kinderen over te spreken. Dan is er ook een groep ouders die ervoor kiest kinderen te beschermen tegen dat wat hen angstig zou kunnen maken of hen zou kunnen aansporen een wereld binnen te gaan die zij niet voor hun kind kiezen, vanuit welke ideologie dan ook.

Om ouders te informeren over de keuzes van de school en daarmee vervelende situaties zoals in de vorige paragrafen beschreven worden, te voorkomen, zou het goed zijn wanneer in de schoolgids niet alleen informatie wordt opgenomen over het taal- en leesonderwijs. Ook de keuzes die de school maakt met betrekking tot de boeken waaruit wordt voorgelezen, de boeken die aangeschaft worden voor de schoolbibliotheek, de boeken die kinderen kiezen voor hun boekbespreking en de videofilms en computerspellen die ze meenemen op spelletjesmiddagen, moeten aan bod komen.

Dat dat niet standaard gebeurt, is te lezen in de schoolgids van een protestants-christelijke basisschool ergens in een nieuwbouwwijk van een middelgrote stad.

“Na de voorbereidende oefeningen in groep 1 en 2, gaan we in groep 3 over tot het aanleren van de letters en het echte leren lezen. We werken met de methode ‘Leeslijn’. Met deze methode kunnen de leerlingen grotendeels in hun eigen tempo werken, wat zeer motiverend is voor de kinderen. De snelle lezers kunnen zelfstandig verder, de minder snelle lezers krijgen extra hulp van de leerkracht. De methode stopt wanneer de leerling het hoogste leesniveau (AVI 9) heeft gehaald.”

Alleen de technische kant van het leesonderwijs komt aan bod, niet de inhoudelijke. Elders in de schoolgids is de missie van de school te vinden.

“Op onze school willen we er zorg voor dragen dat elk kind samen met de andere kinderen zo zelfstandig en creatief mogelijk de wereld kan verkennen” (...) “Sleutelbegrippen zijn geborgenheid, liefde, aandacht, hoop en verantwoordelijkheid” (Schoolgids Basisschool De Ark 2003-2004).

Normen en waarden

Opvattingen over kinderboeken (computerspellen, televisieprogramma's en films) zijn gebaseerd op normen. In het kader van een workshop over kinderboeken en identiteit (bedoeld om discussie op gang te brengen) hebben we een aantal leerkrachten (van algemeen protestants-christelijke scholen) gevraagd uit een lijstje met uitspraken over kinderboeken twee of drie uitspraken te kiezen die hen het meest aanspraken. Ze konden kiezen uit de volgende mogelijkheden:

1. Grof taalgebruik (vloeken) in kinderboeken kan niet.
2. Occulte boeken (boeken waarin de niet-geopenbaarde wereld van geesten, heksen en tovenaars een rol speelt) voor kinderen kunnen niet door de beugel.
3. Kinderboeken over de Tweede Wereldoorlog kunnen gerust aan kinderen gegeven worden.

4. Het maakt niet zoveel uit waar een kinderboek over gaat. Als kinderen het graag lezen, zullen hun leestehniek en hun leesbegrip erdoor verbeteren en dat is een belangrijk onderwijsdoel.
5. Het is onverantwoord kinderen boeken te geven waar ze bang van kunnen worden. Denk bijvoorbeeld aan alle griezelboeken die tegenwoordig verkocht worden.
6. Op een christelijke school horen kinderen boeken te lezen waarin een christelijke levensstijl wordt uitgedragen. Kinderen horen er zaken als 'naar de kerk gaan' of 'bidden en bijbellezen voor het eten' in te herkennen.
7. Boeken waarin kinderen worden opgevoed in een alternatieve samenlevingsvorm (een-oudergezin, twee moeders, twee vaders) zijn niet geschikt voor een christelijke basisschool.
8. De literaire kwaliteit van een kinderboek is erg belangrijk.
9. Kinderboeken (en (tv-)films en computerspelletjes) mogen niet gewelddadig zijn.
10. Als ouders komen klagen dat een boek dat in de klas wordt voorgelezen, niet bij hun levensbeschouwelijke visie past (te occult, te griezelig, niet christelijk), moet het voorlezen van het boek onmiddellijk gestaakt worden.
11. Het is belangrijk dat kinderen door middel van kinderboeken kennis maken met andere culturen, andere manieren van geloven en andere samenlevingsvormen en gezinssituaties.

Er werd uitgebreid gediscussieerd. Vrij algemeen kozen de leerkrachten voor de nummers 1 (grof taalgebruik kan niet), 9 (geen gewelddadige boeken en films) en 11 (kennismaken met andere culturen en geloven is belangrijk). Vooral bij uitspraak 1 werd onderscheid gemaakt tussen het voorlezen van boeken (dan kun je het niet maken te vloeken) en het zelf lezen door de leerlingen (als het bij het verhaal past, kan het eventueel wel). Andere uitspraken zijn populair bij minder leerkrachten, hoewel een paar zich duidelijk uitspreken voor uitspraak 2 (geen occulte boeken) en 5 (geen griezelboeken). De leerkrachten vonden absoluut niet dat een boek per se een christelijke levensstijl hoeft uit te dragen (uitspraak 6). Ook de kwaliteit van boeken is niet het eerste waar men zich mee bezighoudt.

Om leerkrachten bewuster te maken van de reden van hun keuzes werd hen vervolgens gevraagd welke waarden ze belangrijk vinden. Ze konden uit de volgende mogelijkheden kiezen, maar mochten ook zelf waarden toevoegen: geborgenheid, veiligheid, creativiteit, fantasie, vrijheid, ontdekken van nieuwe denkbeelden, ontdekken van nieuwe werelden, ontdekken van eigen voorkeuren, verplaatsen in de leefwereld van anderen (andere gezinssituaties, culturen, geloven), empathie, bescherming, respect en ontwikkeling van gevoel voor schoonheid. Door alle leerkrachten werd gekozen voor geborgenheid, veiligheid en/of bescherming. Alle andere waarden werden (in wisselende samenstelling) ook gekozen met als uitzondering 'ontwikkeling van een gevoel voor schoonheid'.

Fragmenten

Met de gekozen normen en waarden in gedachten werd de leerkrachten een aantal fragmenten uit verschillende kinderboeken voorgelegd: een fragment waarin gevloekt wordt, een fragment uit een christelijk kinderboek waarin een kind min of meer wordt gevraagd pesten te accepteren, een fragment uit Harry Potter waarin een opstandingsscène wordt beschreven, een fragment uit een boek van Carry Slee waarin kindermishandeling zeer realistisch wordt beschreven en een fragment uit een begin twintigste-eeuws boek waarin racistische uitspraken voorkomen. Er werd hen gevraagd met de zojuist gekozen normen en waarden uitspraken te doen over de fragmenten waarvan ze de herkomst overigens niet kenden. Zouden ze die in de klas voorlezen? Vinden ze dat kinderen deze boeken zelf kunnen lezen? Toen ze zich bewuster waren van hun eigen opvattingen ten aanzien van kinderboeken, bleek het veel eenvoudiger te formuleren hoe ze tegenover de verschillende fragmenten stonden.

Als je kiest voor de waarden veiligheid en geborgenheid, dan geef je kinderen geen boeken waar ze bang van kunnen worden. Als je kiest voor vrijheid, dan mogen kinderen de boeken die ze willen lezen vrij kiezen. Als je kiest voor ontdekken van eigen voorkeuren of vrijheid in combinatie met bescherming, dan laat je kinderen zelf keuzes maken, maar zorg je er wel voor dat je met ze praat over de boeken die ze lezen. Uiteraard is het afhankelijk van de ideologie die je aanhangt hoe je de waarden interpreteert. Een waarde als bescherming kan inhouden dat kinderen niet mogen worden geconfronteerd met een wereld van sprookjes, sprekende dieren of bezielde voorwerpen, terwijl het ook kan betekenen dat je weet wat kinderen lezen, zodat je er samen met hen over kan praten.

Startbekwaamheden

In de praktijk van het basisonderwijs blijkt niet dat leerkrachten het als hun taak zien een visie te formuleren met betrekking tot hun keuze voor bepaalde kinderboeken. Argumenten lijken vaak klakkeloos te worden overgenomen van collega's, van ouders. Leerkrachten bezitten onvoldoende kennis om ze te kunnen weerleggen en om hun eigen visie er tegenover te kunnen stellen.

Wat wordt er eigenlijk verwacht van de deskundigheid van een (startende) leerkracht basisonderwijs op het gebied van jeugdliteratuur, maar ook op het gebied van de identiteit van de school, de normen en waarden die worden nageleefd? In de *Startbekwaamheden Leraar Primair Onderwijs* die aan de basis staan van het curriculum van de pabo's, staat uiteraard het één en ander over jeugdliteratuur. In de Startbekwaamheden Nederlandse Taal lezen we bijvoorbeeld dat de beginnende leerkracht een rijk repertoire aan goede teksten (ook audio- en videopresentaties) heeft dat hij voortdurend aanvult en actualiseert. Bij de keuze van zijn teksten houdt hij rekening met de verschillen in culturele achtergronden van zijn leerlingen. Voorts heeft hij kennis van en inzicht in lite-

ratuur, met name jeugdliteratuur. De leraar kan op concreet niveau vanuit zijn eigen normen- en waardensysteem, praten over normen en waarden. Hij leert kinderen te reflecteren op normen en waarden die ze hanteren en ontwikkelt zo bij de leerlingen metacognitieve vaardigheden (Startbekwaamheden leraar primair onderwijs, 31-33).

In de Algemene Startbekwaamheden staat onder andere: “De beginnende leraar is zich bewust van eigen normen en waarden over het werk en van mogelijke verschillen met die van de leerlingen en/of hun ouders.” (Startbekwaamheden leraar primair onderwijs, 113) En: “De beginnende leraar begeleidt in het onderwijs de ontwikkeling van waarden en normen bij zijn leerlingen, mede door de relatie te leggen met zijn eigen waardenoriëntaties en met hun ervaringen, hun leefwereld, met de maatschappelijke en levensbeschouwelijke tradities en actualiteit en de uitwerking daarvan in de grondslag en/of het schoolconcept van de school.” (Startbekwaamheden leraar primair onderwijs, 126)

Uit de Startbekwaamheden is gemakkelijk af te leiden dat het de taak van een leerkracht is om met leerlingen in gesprek te gaan over jeugdboeken, ze te helpen een eigen visie te ontwikkelen. Dat is alleen mogelijk als hij zelf weet heeft van de herkomst van argumenten van anderen en als hij zich bewust is van zijn eigen ideeën.

De schoolgids

Terug naar de school met de schoolgids waaruit hiervoor werd geciteerd. In de visie van de school wordt gekozen voor de waarden geborgenheid, liefde, aandacht en verantwoordelijkheid. Een tekst voor de schoolgids waarin kinderboeken als uitgangspunt worden genomen, kan als volgt luiden:

“In onze Visie hebben wij gekozen voor geborgenheid, liefde, aandacht en verantwoordelijkheid. Dat betekent dat wij ten aanzien van de kinderboeken die we in de klas lezen, de televisiefilms en -programma’s die we samen met de kinderen bekijken en de computerspelletjes die ze mee naar school nemen, keuzes maken. Maar dat zijn geen algemene keuzes tegen heksen, spoken of sprekende dieren, tegen geweld of griezelboeken. Het zijn keuzes die kinderen leren hun eigen verantwoordelijkheid te nemen.

We willen kinderen geborgenheid bieden. Dat betekent dat we niet willen dat ze angstig worden van wat ze zien of lezen. Maar we willen ze ook leren zelf te kiezen. Daarom zullen we op onze school aandacht besteden aan genres, aan ideeën die aan boeken ten grondslag liggen, aan verschillende onderwerpen die in boeken aan de orde komen, zoals pesten of kindermishandeling. We zullen met kinderen de gevoelens die ontstaan tijdens het lezen van bepaalde boeken bespreken.

Kortom, we willen leerlingen helpen hun eigen keuzes te maken.”

Conclusie

In de discussie rond het thema van de kinderboekenweek valt vooral de spraakverwarring op. De argumenten van de Stichting Bijbel en Onderwijs en de CPNB zijn ongelijksoortig. De taal van de Stichting Bijbel en Onderwijs is een religieuze. De niet zichtbare wereld van heksen, geesten en spoken bestaat echt en het is een wereld die gevaarlijk is en God onwelgevallig. De CPNB steekt in op een doel dat voor de Stichting Bijbel en Onderwijs ondergeschikt is: leesbevordering. Op de website van de Werkgroep Christelijke Kinderboeken wordt uitgebreid ingegaan op de vele activiteiten rond de christelijke kinderboekenmaand. Over de discussie rond het thema van de kinderboekenweek wordt gezwegen.

Uit de drukbezochte workshop rond kinderboeken en identiteit bleek dat veel leerkrachten op protestants-christelijke scholen het een omissie vinden dat het onderwerp geen item is op hun school. Er is behoefte aan discussie binnen het team waardoor een gemeenschappelijk referentiekader ontstaat, waarop leerkrachten zich kunnen beroepen als ze in willen gaan op de argumenten van ouders of collega's. De discussie over het thema *De toveracademie - Boeken vol magie* zou daarvoor een basis kunnen leggen, maar het is de vraag of dat ook daadwerkelijk gebeurt.

Noot

- 1 Met dank aan Anneke Lammers, docente godsdienstige vorming aan de Hogeschool Windesheim in Zwolle en mede-ontwerper en uitvoerder van de workshop.

Literatuur

Jong-Van Gorp, E. de, (2001). Positieve actie: christelijke kinderboeken. In: *Leesgoed*, 28, 83-85.
Matzken, R.H. & Nijburg, A. (1995). *Rijp en gifgroen. 1800 kinder- en jeugdboeken getoetst*. Amersfoort: Stichting Bijbel en Onderwijs.
Startbekwaamheden leraar primair onderwijs deel 1: startbekwaamheden en situaties (1997). Utrecht: LPC, SLO.